

Onverwerkt verleden II

Romain VANLANDSCHOOT

§ 2. Leren uit vergelijking

Het is, zegt Huysse aan het eind van zijn boek, onjuist „te beweren dat de bestraffing van de collaboratie in de buurlanden op een meer serene wijze is verlopen”.²³ Een vergelijking tussen Belgische toestanden en die in Nederland en Frankrijk (we laten hier Denemarken en Noorwegen buiten beschouwing) zou moeten toelaten zowel de gelijkenissen als de verschillen te onderkennen. Uit dit vergelijkend onderzoek kunnen dan een betere kennis en juister interpretatie gepuurd worden over de specifieke problematiek van de Vlaamse collaboratie en de bestraffing daarvan binnen de context van de Belgische staat. Aan de Leuvense universiteit is, op 6 september 1991, een studiedag doorgegaan, waarbij het „Onverwerkte verleden” getoetst werd aan de actuele stand van de geschiedschrijving in Nederland.²⁴

Wat dit laatste land betreft, moeten toch drie korte voorbeschouwingen gemaakt worden. Vooreerst beschikken onze noorderburen over een dertiendeelige geschiedenis van *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*. Daar is van 1955 tot 1988 door Lou de Jong aan gewerkt: een monumentaal oeuvre waarvan men toch ook „nut en nadeel” wil onderzoeken.²⁵ Een officiële commissie, waartoe o.m. E.H. Kossman en P. Romijn (we komen straks op deze laatste auteur terug) behoorden, heeft in de periode 1987-1991 een tweedelig rapport uitgegeven. De commissie heeft consideratie voor de speciale moeilijkheid die de historicus De Jong bijna voortdurend ondervonden heeft. Omdat hij zich precies met contemporaine geschiedenis bezig houdt, stootte hij aan tegen een „zo gevoelig hoofdstuk uit de vaderlandse geschiedenis”, maar stelde zich tevens „zo expliciet tot zegsman van een generatie” aan en „koos voor een sterk moraliserende aanpak”.²⁶ Als dit al een uitgesproken kritiek van de commissie zou betekenen, dan heeft het te maken met de uiterst moeilijke opdracht over een dermate aangevochten tijdsgewricht

23. OV, 281.

24. *Synthesenota van professor E.H. Kossman op de studiedag: Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België en zijn buurlanden. 1942-1952*, 7 blz. (verder geciteerd *Synthesenota Kossman*).

25. C. KRISTEL, *Nut en nadeel van dertien delen De Jong over het Koninkrijk der Nederlanden in oorlogstijd*, in: *Spiegel Historiaal*, XXVII, 3, maart 1992, p. 112-119, 143.

26. C. KRISTEL, p. 118.

— oorlog, collaboratie, repressie — te rapporteren. Maar er is het nut voor de tijdsgenoten én voor de (eigenlijke) wetenschappelijke geschiedschrijving. Er is dus fundamentele kritiek en toch wordt toegegeven dat het oeuvre „een integraal en onmisbaar onderdeel” is van het koninkrijk in de Tweede Wereldoorlog.²⁷ Een immense en breed uitgewerkte tekening van het oorlogslandschap, opgebouwd in twee decennia, laat toe het collaboratiefenomeen en het onvermijdelijkheidskarakter van de repressie met een „neutraler” oog te beschouwen. Dit leidt vanzelf naar een tweede voorbeschouwing. Naar aanleiding van het boek van de Duitse historicus Gerhard Hirschfeld in 1991 gewijd aan de collaboratie in Nederland,²⁸ schrijft een van de redacteurs van *Spiegel Historiae*: „Een jongere generatie geschiedschrijvers probeert bij de beschrijving van de jaren 1940-1945 niet direct klaar te staan met een waardeoordeel en de zeer beladen predikaten ‘goed’ en ‘fout’...” Zij wil een benadering op zo neutraal mogelijke wijze.²⁹ Het lijkt geen twijfel dat Huyse gepoogd heeft deze neutrale opstelling zo uitgesproken mogelijk te benaderen. Toch is er nog een laatste voorbeschouwing van doen. Nederland beschikt reeds sedert 1978 over een degelijk uitgewerkte juridisch-historische voorgeschiedenis van de repressiemaatregelen, van de hand van A.D. Belinfante. Ze draagt de sprekende titel *In plaats van bijlijesdag*, „de geschiedenis van de bijzondere rechtspleging na de tweede wereldoorlog”.³⁰ Bijzonder uitvoerig is Belinfante ingegaan op de Londense voorgeschiedenis. Bij ons is de oogst mager: enkele notities van W. Ganshof van der Meersch uit 1968 over „Enkele juridische aspecten van de actie der regering tijdens de oorlog 1940-1944”;³¹ enkele zijdelingse beschouwingen van L. Schepens over de Belgen in Groot-Brittannië, in 1980, waarbij de politieke besprekingen van de Londense regering in 1980 al te vaag behandeld bleven.³² Pas tien jaar later heeft W. Pauwels een van de allerbelangrijkste kernstukken van de repressiewetgeving, de zgn. „circulaire nr. 340”, aangeduid als een object van diepgaand onderzoek.³³ Het hoofdstuk dat bij Huyse de titel draagt, „Het voorspel: de Belgische regering te Londen” telt amper 13 bladzijden³⁴, maar steekt boordevol problemen en conclusies die tot nadenken stemmen. Centraal hierin staan de beschouwingen over de Besluit-

27. C. KRISTEL, p. 119.

28. G. HIRSCHFELD, *Bezetting en collaboratie. Nederland tijdens de oorlogstijden 1940-1945*, Bloemendaal, 1991.

29. L. DOEDENS, in: *Spiegel Historiae*, XXVII, 1, januari 1992, p. 41.

30. Van Gorcum, Assen, 1978.

31. In *Veertig jaar Belgische politiek, liber amicorum August De Schrijver*, Antwerpen, 1968, 393-433.

32. L. SCHEPENS, *De Belgen in Groot-Brittannië 1940-1944. Feiten en gebeurtenissen*, 1980.

33. W. PAUWELS, *De verdachten van september '44*, De Nederlanden, Antwerpen, 1990, p. 11, 39 e.v., 45.

34. OV, p. 59-71.

wet van 17 december 1942, een wet met „vérstrekkende maar vooral onvoorziene gevolgen”, oorzaak van een „ontsporing” van de repressie, waardoor de berechting in „een ongewenste richting” gestuurd werd, en waarbij de „aarzelingen van de opeenvolgende regeringen” aan het gehele vraagstuk van de repressie geen goed hebben gedaan.³⁵

Professor Kossman heeft in Leuven vooral de vergelijking gemaakt tussen het „Onverwerkte verleden” van Huyse en het „Snel, streng en rechtvaardig” van Peter Romijn.³⁶ Deze laatste is mild in zijn oordeel over de bestraffende Nederlandse politici, „terwijl aan de Belgische politici juist heel wat meer substantiële zaken te verwijten vallen... Huyse konstateerde meerdere malen dat de beslissingen die genomen werden, verkeerd waren”.³⁷ Waarom? Omdat de onmiddellijke naoorlogse situatie, zoals Hirschfeld voor Nederland observeerde, voor de Nederlanden zo onverwacht en zo onvoorbereid, de verwarring quasi totaal was? Niemand zal loochenen, Huyse allerminst, dat deze situatie van „verwarring” zich ook in België heeft voorgedaan. Kossmann boort evenwel dieper. In Nederland zijn „de beleidsbeslissingen uit de eerste naoorlogse jaren (...) al lang uitgewerkt. In België daarentegen, zo laat Huyse zien, *is dat nog steeds niet het geval*”.³⁸ Daarom verwijs ik met nadruk naar de verklaring die de auteur geeft met betrekking tot de opslaanse polarisatie na augustus 1945, omtrent de besluitwet van 19 september. Niet alleen werd niet gerediceerd aan de grondfout van de besluitwet van 17 december 1942³⁹, de repressie werd op „kruissnelheid” gebracht.⁴⁰ En hier citeer ik: „Het ging daarbij niet alleen om de inhoud van deze maatregel. Ook de manier waarop deze beslissing tot stand kwam was een bron van vijandelijkheden. Het besluit dat tal van rechten ontnam aan tienduizenden Belgen heeft niet de weg van het parlement gevolgd. De regering — Van Acker II heeft een openbaar debat ontweken door gebruik te maken van een nog lopende wet die het kabinet in de zaak van de epuratie volmachten gaf”. Het ging hier niet om een ordinair politiek trukje. „Formeel-juridisch was er weliswaar niets dat het linkse kabinet verhinderde om de bijzondere machten tot het voorziene einde (september 1945) te benutten. *Maar het politieke leven in België werkt niet alleen op basis van formeel-juridische afspraken. Even belangrijk zijn de onderhandse overeenkomsten die berusten op de vaak ongeschreven spelregels van de pacificatiepolitiek. Door een beroep te doen op een bijzondere machtenwet die*

35. OV, p. 61, 62, 66 en 71.

36. P. ROMIJN, *Snel, streng en rechtvaardig. Politiek beleid inzake de bestraffing en reclasering van „foute” Nederlanders, 1945-1955*, De Haan, 1989.

37. *Synthesenota Kossman*, p. 1-2.

38. *Synthesenota Kossman*, p. 2. Cursivering van mij.

39. OV, p. 129.

40. OV, p. 123.

voor een regering van nationale eendracht was gemaakt, brak het homogeen linkse kabinet van Van Acker met die spelregels. In die zin krijgt de besluitwet van 19 september 1945 een betekenis die de concrete inhoud ervan verre gaand overschrijdt. Hier ligt een stijlbreuk in de Belgische politiek: de epuratiewet markeert de overgang naar een periode waarin het zoeken naar consensus de plaats ruimt voor polarisatie en confrontatie".⁴¹

Waarom waren de spelregels van de pacificatiepolitiek bedorven? Wie vertrouwd is met de politiek-sociologische inzichten van Huyse betreffende de pacificatiemechanismen in het Belgisch bestel, kan hier vermoeden dat het confrontatieveld, dat uitstekend beheersbaar blijft als slechts één polarisatie optreedt, hier doorploegd is door een dubbele confrontatie: de katholiek-vrijzinnige en de Vlaams-Waalse. Het Belgische bestel is in deze dubbele confrontatie overgeleverd aan een grote schok. De epuratie heeft niet alleen te maken met een scheidsrechterlijk afwegen van „fout” of „goed” t.a.v. een vreemd bezettingsregime. In Nederland, aldus de reeds hoger genoemde Hirschfeld, is de collaboratie te zien als een langzaam proces, waarbij van te voren niet vast staat wat „goed” of „fout” zit. Is dit zo en is dit toepasselijk op België (Vlaanderen)? Kossman denkt dat de verschillen ter zake tussen België en Nederland „gedeeltelijk voortkomen uit de uiteenlopende positie van de collaboratie en van het verzet in de beide landen”.⁴²

Er is dus verschil. Niettemin laat Kossman er onmiddellijk op volgen: „Wat de politieke collaboratie betreft, vraag ik me af of het juist is dat de collaboratie van het VNV voortkwam uit een al tientallen jaren oude afkeer van de Belgische staat en uit felle gevoelens van onlust over de achteruitstelling van de Vlaamse bevolking. En dat haar politieke inhoud — ik geef daar geen kwalitatief oordeel over — ondanks allerlei opgeblazen germaanse retoriek in wezen beperkt bleef? Het doel was tenslotte voor de meeste aanhangers van het VNV geen germaanse revolutie — wat dat ook zijn mocht — *maar één of andere vorm van Vlaamse autonomie*”.⁴³

Die één of andere vorm van Vlaamse autonomie raakte dan toch in wezen het hart en de kern van het Belgische bestel! Daardoor werden collaboratie en

41. OV, p. 143. Cursivering van mij. Zie ook OV, p. 276: „In meer dan één opzicht komt ook in de repressie het ware gezicht van de Belgische politiek aan de oppervlakte. Het politieke leven loopt in ons land afwisselend over één van twee sporen. Het vaakst is dat het traject van de consensies politiek, waarbij van alle kanten gezocht wordt naar het beheersen van de conflicten. Nu en dan wisselt men van spoor en komt men tijdelijk in een politiek van confrontatie en polarisatie terecht. Binnen elke partij wordt voortdurend strijd gevoerd tussen de voorstanders van het compromis en de propagandisten van de confrontatie. Dat was zo in de koningskwestie en in de schoolstrijd. In de zaak van de repressie was dat niet anders”.

42. *Synthesenota Kossman*, p. 5.

43. *Synthesenota Kossman*, p. 5. Cursivering van mij.

nazisme „veel meer met aan de Belgische maatschappij eigen situaties en opvattingen geassocieerd”.⁴⁴

In zijn *Epiloog* lijkt Huyse sterk te onderlijnen dat de repressiebeweging nauwelijks rekening heeft gehouden „met de context waarin velen in het najaar van 1940 de stap naar de collaboratie hadden gezet”. Die context had toch te maken met het uitgesproken verlangen van duizenden vlaams-nationalisten naar „één of andere vorm van Vlaamse autonomie” (Kossmán)? „Maar”, zo betoogt Huyse even verder, „wie op de omstandigheden wijst waarin sommige landgenoten tot collaboratie zijn gekomen en op basis daarvan begrip vraagt, moet ook aandacht hebben voor de toestand van verwarring waarin de repressie vertrokken is”.⁴⁵

Hoezeer het onderzoek naar de aanvangsfase van de collaboratie aan de orde is⁴⁶, toch blijft de aanloopperiode in het interbellum vol vragen zitten. Huyse wijst daar terloops op. De afrekening tussen elites in België had „een ander, een grimmiger karakter dan in Nederland en Frankrijk”. Er bestond dus toch een betekenisvol verschil. De repressie in België „was de afstraffing van een mislukte staatsgreep en niet zozeer het boeten voor een gebrek aan patriotisme. In feite werd in de eerste plaats niet de politieke collaboratie met een buitenlandse overweldiger gevonnist, maar wel de binnenlandse aanslag op een regime”.⁴⁷ En nog sterker: „In het noorden van het land zien velen de repressie als een aanval van België op Vlaanderen. Dat beeld berust in ruime mate op wat er met de politieke collaborateurs is gebeurd. *Dit moet wel, want een betere verklaring is er niet*”.⁴⁸

Dit noorderlijke verschil, dat niets te maken heeft met een cijfermatige vergelijking van het aantal getroffen en veroordeelden in Vlaanderen tegenover Wallonië, roept de vraag op naar de specifieke collaboratiesituatie in Vlaanderen en wat in Vlaanderen daaraan is vooraf gegaan. Vanuit deze vraagstelling moet gepeild worden naar de evolutie van het antibelgicisme naar Nieuwe

44. *Synthesenota Kossmán*, p. 6.

45. OV, p. 277, 278.

46. *België, een maatschappij in crisis en oorlog 1940, Acta colloquium 22-26 oktober 1990*, Navorsings- en Studiecéntrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, Brussel, 1993. Meer speciaal daarin de bijdrage van B. DE WEVER, *Hendrik Elias, historicus in de politiek*, p. 327-335.

47. OV, p. 267. Bij deze plaats verwijst Huyse naar P. ROMIJN, 1990, p. 235-274 en H. ROUSSO, 1987, p. 61-65. In Nederland is de „afrekening snel aan het politieke debat onttrokken” en blijkbaar is daardoor „de problematische erfenis van collaboratie en verzet politiek verwerkt”. Maar dit heeft niet belet dat volgende generaties toch de sociaal-psychologische problemen van verwerking aan de orde hebben gesteld (274).

48. OV, p. 267; cursivering van mij.

Orde⁴⁹ of naar een betere plaatsbepaling van het vlaams-nationalisme tussen democratie en fascisme.⁵⁰

De Leuvense studiedag heeft voornamelijk oog gehad voor de vergelijking met Nederland. Die met Frankrijk ligt waarschijnlijk veel moeilijker. „Maar de Fransen en de Nederlanders hebben evenmin als de Belgen de collaborateurs en hun berechting verteerd”.⁵¹

Bovendien wijst Huysse in deze vergelijking steevast naar de zgn. mislukte amnestie. Het collectieve geheugen stoot zich bij herhaling aan onverteerbare elementen van het verleden. Frankrijk gaf daarvan in het recente verleden opnieuw een voorbeeld van in de affaire-Touvier, de Franse collaborateur, in 1989 aangehouden, na jaren ondergedoken te hebben geleefd (hij was in 1946 ter dood veroordeeld), dank zij medewerking van kerkelijke zijde.⁵²

We gaan op deze zaak-Touvier niet dieper in, wel op een bedenking van kardinaal Decourtray (Lyon), die tot nadenken stemt. Er bestaat een slechte vorm van vergeten. In een verklaring aan *Le Monde* van 18 april 1992 zei de aartsbisschop: „(...) je refuse le ressentiment, mais je n'accepte pas pour autant l'oubli. L'oubli alimente le ressentiment. C'est le contraire du pardon qui ne va pas sans l'aveu”. De commissie moet eigenlijk verder gaan dan opheldering brengen over dit particuliere, pijnlijke geval. „Mais pourquoi ne s'efforceraient-ils [= de erkende historici] pas, eux aussi, de faire toute la lumière possible sur les responsabilités prises par leurs homologues pendant l'occupation? (...) Et comment pourrait-on l'exorciser [le passé] sans le regarder courageusement en face?”⁵³ Het is aan de historici, zo luidt deze hooggestemde mo-

49. L. VOS, *De politieke kleur van jonge generaties. Vlaams-nationalisme, Nieuwe Orde en extreem-rechts*, in: *Herfsttij van de 20ste eeuw. Extreem-rechts in Vlaanderen 1920-1990*, Kritak, Leuven (verscheen in samenwerking met het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog), 1992, p. 15-46. Een uiterst belangrijke historische schets, waaruit blijkt hoe een deel van de politieke vlaams-nationalisten haast onvermijdelijk in het vaarwater van de collaboratie moest terechtkomen: in min of meerdere mate kozen deze nationalistenvoor collaboratie, „omdat zij de Belgische staat wilden vernietigen, een etnocentrische of racistische ideologie hadden ontwikkeld en de parlementaire democratie als 'demoliberalisme' afgewezen”. (31)

50. B. DE WEVER, *Het Vlaams-nationalisme tussen democratie en fascisme. De ideologische karakteristieken en de sociale achtergronden van het Vlaams Nationaal Verbond 1933-1945*, in: *Herfsttij...*, 1992, p. 47-63. Dit artikel is een bewerking van het besluit (2 juni 1992) van zijn doctoraal proefschrift „*Vlag, groot en Leider*”. *Geschiedenis van het Vlaams Nationaal Verbond 1933-1945*, Rijksuniversiteit Gent, 1992.

51. OV, p. 9.

52. Er werd, op aandringen van Kardinaal Decourtray, aartsbisschop van Lyon een neutrale commissie aangesteld van historici. De commissie, uit 8 leden samengesteld, kwam op 6 juni 1992 klaar met haar rapport. Zie J.-P. AZÉMA, e.a., *Paul Touvier et l'Eglise*, Fayard, Parijs, 1992; J.-D. DURAND & E. FOUILLOUX, *Le rapport Touvier. Présentation et enseignement*, in: *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, LXXXVII, 2, april-juni 1992, 427-436.

53. Geciteerd bij J.-D. DURAND, p. 428, 429. Cursivering van mij. De auteur verwijst hierbij expliciet naar *Le syndrome de Vichy de 1944 à nos jours* (1987) van H. ROUSSO. Sederdient verscheen *Le régime de Vichy et les Français* (colloquium de l'Institut d'histoire de temps présent, juni 1990), Fayard, Parijs, 1992.

raal-theologische beschouwing, om de volledigste helderheid te verschaffen over het minder fraaie verleden. Zoniet komt er nooit een katharsis tot stand.

De politoloog en socioloog Huyse lijkt wel sceptischer. Hij gelooft niet in het scenario van de grootmoedige amnestie in een zo verbrande aangelegenheid als de collaboratie in België.⁵⁴ Toch is amnestie het geëigende instrumentarium om onder dit (betwist) verleden definitief een streep te trekken. „Dat kan echter alleen met succes gebeuren als alle betrokkenen bereid zijn op een beheerste wijze met de betwiste feiten om te gaan”.⁵⁵ De voorwaarden daartoe zijn niet vervuld. Bij al de redenen die hij opgeeft en die te vinden zijn zowel bij voor- als tegenstanders van de amnestie in België. Eén, zo niet de belangrijkste, mag daar aan toegevoegd worden: een glasheldere „spiegel historicael” over een lange geschiedenis van 1914 tot 1944.

§ 3. ... en toch nog een verlanglijstje

De verdiensten van dit boek zijn ongetwijfeld uitermate groot. Het tweede deel over *De politieke geschiedenis van de repressie* (december 1942 - december 1952)⁵⁶ is een sterke aanzet om zowel de Londense periode als de parlementaire en partijpolitieke aanpak van de repressie te diepgronden. Over de economische collaboratie en over de achtergronden van de beslissing van de regering-Van Acker, van 25 mei 1945⁵⁷, moet nog veel onderzoekswerk geleverd worden. Al te veel is de aandacht geconcentreerd rond het geval Galopin.⁵⁸ — en daar kan de socioloog Huyse niet ongevoelig aan zijn — een onderzoek naar de motivatie tot collaboratie bij de (duizenden) VNV-ers en anderen die de stap gezet hebben. En tenslotte de naar mijn inzicht twee moeilijkste vragen die overblijven: een gedetailleerde studie enerzijds van het naar rechts en fascisme toe glijdende klimaat voor zover dit rechtstreeks of onrechtstreeks de collaboratie bevordert heeft, én bovendien in welke preciese mate dit proces al dan niet gebonden is aan de bredere stuwingen van de Vlaamse Beweging; en anderzijds, of de door oorlog en Koningskwestie geschokte monarchie (politiek testament Leopold III, het regentschap, en de „invloedrijke” macht van Boudewijn I) geen rol gespeeld heeft in de Belgische repressie en onvermogen tot amnestie.

Hondstraat 4
8880 Tielt

54. OV, p. 282.

55. OV, p. 283.

56. OV, p. 55-148.

57. OV, p. 221.

58. Zie M. VANDEN WIJNGAERT, *Nood breekt wet. Economische collaboratie of accommodatie. Het beleid van Alexandre Galopin, gouverneur van de Société Générale tijdens de Duitse bezetting 1940-1944*, Lannoo, Tielt, 1990.

De politieke verhoudingen tussen het Verbond V.O.S., Hendrik De Man en Leopold III na de Belgische capitulatie van 28 mei 1940 I

Peter LEMMENS

Dat er na de Belgische capitulatie van 28 mei 1940 contacten hebben bestaan tussen enerzijds het Verbond der Vlaamse Oud-Strijders (V.O.S.) en anderzijds Leopold III en zijn vertrouwensman Hendrik De Man, is reeds langer bekend.¹ Het aanboren van enkele nieuwe bronnen laat ons toe nieuw licht op deze relatie te werpen.

In deze bijdrage willen we het onderwerp vooral benaderen vanuit het perspectief van het Verbond V.O.S. De centrale vraag die we daarbij stellen, is welke de rol is geweest van Leopold III en Hendrik De Man in het bepalen van de weg die V.O.S. na 28 mei 1940 is ingeslagen, een weg die het Verbond, zoals bekend, naar de collaboratie heeft geleid.

1. Toenadering tijdens het interbellum

Voor een goed begrip van ons onderwerp moeten we even terugrijpen naar de vooroorlogse geschiedenis van België en V.O.S.

In 1920 had België zich inzake militaire en buitenlandse politiek aan Frankrijk gebonden. V.O.S. had zich hiertegen vanaf het begin om pacifistische en Vlaamse redenen verzet, zonder succes evenwel. Het was pas wanneer vanaf 1931 het in bepaalde segmenten van het Belgische politieke bestel (o.a. het Hof) begon door te dringen dat dit een gevaar betekende voor de Belgische veiligheid, dat het verzet ertegen ernstige vormen begon aan te nemen.

In dit kader is V.O.S., vooral onder impuls van zijn twee spilfiguren, algemeen voorzitter Germain Lefever² en algemeen secretaris Karel De Feyter³, in maart

1. Arthur DE BRUYNE, *Hendrik De Man - Cyriel Verschaeve*, 1969, p. 120 en 127-128; Jules GERARD-LIBOIS en José GOTOVITCH, *L'an 40, La Belgique occupée*, Brussel, CRISP, 1971, p. 230; Guido PROVOOST, *De Vossen, 60 jaar Verbond van Vlaamse Oudstrijders (1919-1979)*, Brussel, Verbond V.O.S., 1979, p. 120-122; E. de V. (= Arthur DE BRUYNE), V.O.S. en Leopold III, en Hendrik De Man..., in: *'t Pallieterke*, 25.6.1981, p. 8 en 2.7.1981, p. 8.

2. Germain Lefever (1896-1969). Van 1916 tot 1919 brankardier in het Belgische leger en er actief in de Frontbeweging. Tot 1933 onderwijzer. Reeds in 1920 actief in het Verbond V.O.S. in leidende functies, o.m. van 1932 tot 1944 als algemeen voorzitter. Sedert het einde der jaren '20 lid van het IJzerbedevaartkomitee. In februari 1941 kabinetschef van Hendrik Elias (burgemeester van Gent), op 13.11.1941 schepen en op 13.2.1943 oorlogsburgemeester van Groot-Gent. In 1946 ter dood veroordeeld, maar in 1951 vrijgelaten.

1935 een „los van Frankrijk”-campanje begonnen. Deze actie werd met succes bekroond: in Vlaanderen kwam er een breed verzet tegen deze politiek tot stand en werd meteen de Vlaamse concentratiegedachte in de hand gewerkt. Mede daardoor kon deze politiek in 1936/37 worden omgebogen naar een Belgische zelfstandigheidspolitik.

Door zijn succesvolle inzet had V.O.S. veel aan prestige gewonnen, zowel in de Vlaamse Beweging, waarin het voortaan een van de toonaangevende groeperingen zou worden, als daarbuiten. Ook met koning Leopold en Hendrik De Man was er aldus een wederzijdse waardering en waren er vervolgens ook sporadisch contacten ontstaan. De basis daarvoor waren — naast bovengenoemde actie — gemeenschappelijke idealen en doelstellingen: een diep gewortelde vredeswil, een sterke Europese gezindheid (V.O.S. opteerde voor een federaal Europa ter voorkoming van conflicten) en gelijklopende opvattingen inzake buitenlandse politiek.

De daaropvolgende jaren kwam het erop aan het verworven onafhankelijkheidsstatuut, en vanaf september 1939 de neutraliteitspolitiek, strikt na te leven om België uit het steeds meer toenemende oorlogsgevaar te houden. Daarover waren alle drie onze actoren het fundamenteel eens. Dientengevolge zegde V.O.S. hiertoe al zijn steun toe aan de Belgische politieke wereld. Wel bestond er een meningsverschil over hoe dit het best kon gebeuren, met name inzake militaire politiek: Leopold zag een sterk leger als het beste vredesmiddel; V.O.S. daarentegen opteerde vanuit zijn pacifistische ingesteldheid voor eenzijdige ontwapening en een „landsverdediging met niet-militaire middelen”.⁴

2. De Achttiendaagse Veldtocht en de capitulatie

Toen België op 10 mei door Duitsland toch werd aangevallen, was dit een nederlaag voor de neutralisten: ondanks de naleving van de neutraliteitspolitiek

3. Karel De Feyter (1890-1945). In 1914 priester gewijd. Was tijdens de Eerste Wereldoorlog brankardier en aalmoezenier. Trad in 1924 uit als priester. In 1927 ging hij in dienst bij het Verbond V.O.S. als bezoldigd algemeen sekretaris. Bepaalde vanaf 1932, samen met Lefever, de koers van V.O.S. Stichtte in 1941 namens V.O.S. de *Vlaamse Wacht*, waarvoor hij in 1945 ter dood werd veroordeeld en terechtgesteld.

4. Voor dit hoofdstuk zie: Guido PROVOOST, *Vlaanderen en het militair-politiek beleid in België tussen de twee wereldoorlogen*, Leuven, Davidsfonds, 1977, deel 2, p. 203-234, 302-304, 335-342, 385-386 en 445-457; IDEM, *De Vossen...*, p. 89-118; E. de V., *a.w.*, 25.6.1981, p. 8, k. 1-3; Eric-John NACHTERGAELE, Les relations Léopold III - Henri De Man, in: *Res Publica*, 1978, nr. 1, p. 21-40; Michel BRELAZ, *Léopold III et Henri De Man*, Genève, Editions des Antipodes, 1988, p. 77-118; *Monarchie & Macht. België en zijn koningen*, Brussel, BRTN-Instructieve Omroep, 1992, p. 95 e.v.

Archief VOS, dossier De Feyter, *Verslag over mijn bedrijvigheid, 3.6.1945, p. 8; (voortaan afgekort als: AV, DDF,...)*.

was men toch mee in de oorlog gesleurd. Het Verbond V.O.S. was dan ook sterk verontwaardigd. In het bondsblad van 12 mei, het laatste nummer dat de e.k. maanden nog kon verschijnen, noemde het de Duitse inval „een reusachtige misdaad”. Het liet evenwel het principe van de onafhankelijkheidspolitiek niet varen en riep derhalve op om de strijd tegen de invaller onafhankelijk van de geallieerde oorlogsdoeleinden te voeren. Waarover wel werd gezweven was het pacifisme en de „landsverdediging met niet-militaire middelen”. Iedereen werd daarentegen opgeroepen om „zijn plicht” te doen, lees: om loyaal te strijden tegen de invaller. Alvorens dit standpunt te laten publiceren, was Lefever ermee naar het kabinet van premier Pierlot gegaan om het te laten goedkeuren. Mits enige kommentaar gebeurde dit ook door perschef Iweins d'Eeckhoutte. Met deze stellingname kwam men ideëel volledig op één lijn met Leopold III te staan.⁵

Deze laatste volgde, in tegenstelling tot de regering, juist dezelfde redeneringen als V.O.S.: België had volgens zijn internationale verbintenissen alleen de plicht zijn eigen grondgebied te verdedigen. De gevolgen daarvan zijn bekend: op 25 mei, toen Leopold, ten gevolge van de hopeloze militaire situatie, reeds besloten had dat er zou moeten worden gecapituleerd, kwam het tot een definitieve breuk met de regering, die de strijd vanuit het buitenland wilde verderzetten. Toen Leopold bovendien nog tussen 25 en 27 mei een (mislukte) poging ondernam om een nieuwe regering te benoemen (met De Man als eerste minister), die met de Duitsers zou kunnen onderhandelen, was de scheiding der wegen compleet. Op 28 mei werd de onvoorwaardelijke capitulatie een feit. Daarop volgde een scherpe reactie vanwege de geallieerden en vanwege de Belgische regering. Meteen kwam het conflict ook in de publieke opinie terecht.⁶

3. Meewerken aan de consolidatie van de koninklijke positie

Door de onvoorwaardelijke capitulatie was Leopold krijgsgevangen geworden. Als dusdanig beschouwde hij zich voorlopig niet meer bevoegd om actief politieke daden te stellen. Toch is hij politiek niet geheel inactief gebleven, omdat de reacties vanuit het buitenland op de capitulatie zijn vitale belangen (het

5. V.O.S., 12.5.1940, p. 1; Vgl. ook E. de V., *a.w.*, 25.6.1981, p. 8, k. 4.

6. Voor deze context: GERARD-LIBOIS, *L'an 40...*, p. 98-104 en 200-201; Jean STENGERS, *Leopold III et le gouvernement: les deux politiques belges de 1940*, Parijs/Gembloers, Duculot, 1980, p. 26-54; Jean VANWELKENHUYZEN, *Quand les chemins se séparent*, Parijs/Gembloers, Duculot, 1988, p. 12-117; BRELAZ, *a.w.*, p. 119-141; Henri DE MAN, *Le „dossier Léopold III” et autres documents sur la période de la seconde guerre mondiale*, réunis, présentés et édités par Michel BRELAZ, Genève, Editions des Antipodes, 1989, p. 82-84, 87-88 en 297-302; Jules GERARD-LIBOIS en José GOTOVITCH, *Leopold III: de l'an 40 à l'effacement*, Brussel, CRISP, 1991, p. 11-45.

voortbestaan van de dynastie en een zekere Belgische zelfstandigheid) in gevaar brachten. Daarom heeft hij stappen ondernomen, enerzijds om zijn critici in het buitenland te sussen (o.m. door middel van een brief aan Roosevelt), en aanvankelijk ook om de bevolking in het eigen land voor zich te winnen (o.m. door middel van een herderlijke brief van kardinaal Van Roey).⁷ Een van de eerste stappen die in dit laatste verband werden gezet was de ontmoeting te Brugge tussen Leopold en Sam De Vriendt, voorzitter van de V.O.S.-afdeling van Brugge, op 29 mei 1940, dus op een ogenblik dat Leopold en zijn omgeving nog in grote onzekerheid verkeerden omtrent de gevoelens van de bevolking tegenover zijn daden. Deze ontmoeting is door een toevallige samenloop van omstandigheden tot stand gekomen. Niettemin was het Leopold die zijn uiteindelijke toestemming ervoor verleende. Hij wilde vernemen wat de Vlaamse oud-strijders en wat de bevolking dachten omtrent zijn beslissing tot capituleren, zocht dus (morele) steun voor zijn strijd tegen de regering. De Vriendt, die eigenlijk alleen in persoonlijke naam kon spreken, verzekerde Leopold niettemin dat zowel V.O.S. als het volk massaal achter hem stonden en dat hij op V.O.S. zou kunnen rekenen. Anderzijds is het ook duidelijk dat de omgeving van Leopold deze ontmoeting mee tot stand heeft gebracht om hem psychologisch enigszins op te beuren na de zware aantijgingen vanuit het buitenland.⁸

In tegenstelling met wat Guido Provoost beweert, heeft dit gesprek geen ruime weerklank gekregen in de dagbladpers.⁹ Wel kreeg G. Lefever in Gent dit nieuws spoedig te horen. Hij is onmiddellijk naar Brugge gereden om van De Vriendt het fijne van de zaak te vernemen.¹⁰

Naar we vermoeden, heeft hij daarop het initiatief genomen om in het Gentse een aantal vooraanstaanden uit de Vlaamse Beweging op te zoeken. Daarbij vertelde hij hen over de ontmoeting De Vriendt-Leopold en moet hij hen hebben verzocht een allicht door hemzelf opgesteld manifest te ondertekenen, met

7. Voor de context zie: STENGERS, *a.w.*, p. 55-68; Albert DE JONGHE, *Hitler en het politieke lot van België (1940-1944). De vestiging van een Zivilverwaltung in België en Noord-Frankrijk. Koningskwestie en bezettingsregime van de kapitulatie tot Berchtesgaden (28 mei - 19 november 1940)*, Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 1982, p. 78-98; VANWELKENHUYZEN, *a.w.*, p. 134 e.v., 147 e.v., 182 e.v., 208 e.v. en 226 e.v.; BRELAZ, *a.w.*, p. 142 e.v.; GERARD-LIBOIS, *Leopold...*, p. 45-50.

8. De gebeurtenis wordt uitvoerig verhaald door E. de V., *a.w.*, 25.6.1981, p. 8, k. 4 en 2.7.1981, p. 8, k. 1-2, die zich baseerde op vraaggelbesprekken met De Vriendt en Lefever. Verder ook bij PROVOOST, *De Vossen...*, p. 120-121; korte vermelding in het dagboek van De Man. Vgl. DE MAN, *a.w.*, p. 97; in AV een weinig zakelijk verslag *bij de koning*.

9. PROVOOST, *De Vossen...*, p. 120. Slechts in één dagblad een korte vermelding van het gebeuren: *De Dag*, 29.6.1940, p. 20, k.1. We namen alle dagbladen door die (her)verschenen waren tussen 29 mei en 15 juni (behalve *Ulenspiegel* en *Gazette de Charleroi*; van het exemplaar van *De Gentenaar* dat we raadpleegden ontbraken de nummers van 4 en 5 juni).

10. E. de V., *a.w.*, 2.7.1981, p. 8, k. 1-2.

de bedoeling dit stuk ook openbaar bekend te maken en zo de publieke opinie te beïnvloeden ten gunste van Leopold.¹¹

In alle geval werd er tussen 28 mei en 1 juni een manifest opgesteld dat zich richtte „aan onze medeburgers” of elders ook „aan allen die van goeden wille zijn”. Daarin werd Leopold geloofd omwille van zijn loyaliteit tegenover de neutraliteitspolitiek, zijn strijd tegen de invallers, maar ook voor de capitulatie onder dwang van de militaire overmacht. Tegelijk werden de regering en de gevluchte volksmandatarissen scherp gehemeld.¹²

Vermoedelijk onafhankelijk hiervan heeft ook De Feyter in Brussel gemeend zijn steun namens het Verbond V.O.S. aan Leopold te moeten toezeggen.¹³ Dat deed hij bij middel van een brief die hij op 30 mei opstelde. Hij gebruikte in wezen nagenoeg dezelfde argumentering als Lefever, maar hij voegde er iets belangrijks aan toe: hij dacht ook aan de toekomst en riep Leopold op „om aan ons land, in een economisch beter geordend Europa, die mate van onafhankelijkheid terug te schenken, die nodig is om de zelfstandigheid van onze Vlaamse cultuur te verzekeren, en het welzijn van de ganse bevolking te vrijwaren”. Hij liet ook doorschemeren dat V.O.S. bereid was om daaraan mee te werken.¹⁴

De brief werd op 31 mei afgegeven te Laken, waar Leopold zich sedert de 30ste bevond.¹⁵ Hij vormde voor V.O.S. de officiële goedkeuring van Leopolds handelen tijdens de laatste weken, hield een bevestiging in van het vertrouwen van V.O.S. in Leopold, én was meteen een oproep om politiek actief op te treden, waarvoor V.O.S. zijn medewerking aanbood.¹⁶ Het is duidelijk dat

11. Misschien enige aanwijzing voor deze hypotese bij: E. de V., *a.w.*, 2.7.1981, p. 8, k. 2.

12. Een ontwerp in AV. Ook gepubliceerd in verschillende dagbladen (zie verder).

Het werd ondertekend door Frans Daels (voorzitter van het IJzerbedevaartkomitee), Jef Goosse-naerts (algemeen secretaris van de Vlaamse Wetenschappelijke Congressen), Hector Gyselincx (verteenwoordiger van de VTB), Max Lampaert (de Oostvlaamse afdeling van Vlaamse Kinderzegen), Germain Lefever (algemeen voorzitter V.O.S.), juffrouw A. Van Acker (Algemeen Vlaams Verpleegsterverbond), prof. Vanhouteghem (voorzitter van de Gentse afdeling van het Vlaamse Kruis), Emiel Verheecke (Centraal Verbond der Christen Textielbewerkers) en J. Goedertier (Oostvlaamse afdeling van het Katholiek Vlaams Oud-Hoogstudentenverbond). Later kwam daar nog Petrus De Meyer namens de Oostvlaamse afdeling van „Scriptores Catholici” bij.

13. We zien anders niet goed in waarom Lefever zelf niet mee de brief ondertekende. Wel blijft de mogelijkheid bestaan dat De Feyter via een tussenpersoon door Lefever met deze opdracht werd belast. De telefonische verbindingen waren onderbroken.

14. Gedeeltelijk gepubliceerd in: PROVOOST, *De Vossen...*, p. 121-22; Volledig gepubliceerd in een aantal dagbladen (zie verder); Doorslag van de brief zelf in AV.

15. Op 22 juni volgde hiervoor een officiële bedanking door luitenant-generaal Tilkens, hoofd van het Koninklijk Militair Huis: AV, *Tilkens aan De Feyter*, 22.6.1940. Deze briefwisseling vonden we niet terug in het Archief van het Koninklijk Paleis.

16. Dit in tegenstelling tot de belgicistische oud-strijdersbonden, waarvan afgevaardigden op 6 juni in Frankrijk geëist zouden hebben dat Leopold voor het krijgsgerecht zou worden gebracht. Vgl. VANWELKENHUYZEN, *a.w.*, p. 255.

V.O.S. tot deze stellingname is gekomen ten gevolge van zijn vooroorlogse standpunten inzake onafhankelijkheid. Vanuit deze optiek was de capitulatie, na de militaire nederlaag in België, immers het enige logische sluitstuk. De wens voor een actiever optreden was allicht ingegeven, enerzijds door de bekommernis voor de spoedige normalisering van de toestand en de heropbouw van het land en anderzijds door de mooie kans die V.O.S. nu zag liggen om zijn vooroorlogse idealen te verwezenlijken.

Wellicht met deze doeleinden voor ogen en om zich te informeren, heeft V.O.S. rechtstreeks contact gezocht met De Man.¹⁷ Reeds op 1 juni, om 19 u. 's avonds, greep er een onderhoud plaats.

Alvorens we dit gesprek behandelen moeten we voor een goed begrip hiervan eerst de houding van Leopold tegenover de bezetter verduidelijken. Onmiddellijk na de capitulatie had Hitler waarschijnlijk een ontmoeting met Leopold gepland, wellicht in de verwachting met hem politiek zaken te kunnen doen. Voor Leopold kwam dit voorstel op dat ogenblik evenwel ongelegen, omdat hij beducht was voor de gevaarlijke agitatie van de regering-Pierlot en omdat de voormalige bondgenoten op het vasteland nog niet geheel waren verslagen. Hij is er dan ook in geslaagd deze ontmoeting, die hij wel principieel aanvaardde, op de lange baan te doen schuiven, meer bepaald tot na het einde van de vijandelijkheden op het vasteland. Dit uitstel van de onderhandelingen aangaande de toekomst van België gaf hem enige tijd voor de nodige reflectie en de mogelijkheid om de stappen, genomen in het kader van zijn directe bekommernis, met name zijn positie in het land en in het buitenland te verstevigen, verder te zetten.¹⁸ Het is o.a. met deze gedachten in het achterhoofd dat De Man op de avond van 1 juni Lefever en De Feyter heeft ontvangen.

Het verslag dat we van dit onderhoud bezitten is tamelijk slordig opgesteld en stelt derhalve op sommige punten nogal wat interpretatieproblemen.¹⁹ We menen dat de kern van de zaak niettemin als volgt kan worden samengevat. De Man bracht eerst Lefever en De Feyter op de hoogte van de omstandigheden van de capitulatie (hij gaf hen o.m. de brief van Leopold aan Roosevelt en vermoedelijk ook enkele andere documenten)²⁰, en van de positie van Leopold als krijgsgevangene. Hij onderstreepte daarbij dat de krijgsgevangenschap voor Leopold „de sterkst zedelijke positie” was, die hij (op dat ogenblik) kon innemen. Hij voegde er voor V.O.S. evenwel aan toe, dat „werken en propa-

17. Dat het onderhoud door De Man werd „verleend” (en dus door V.O.S. aangevraagd), vgl. Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, papieren De Man, nr. 155 (verder: CWO2, PDM,...)

18. Zie: DE JONGHE, *a.w.*, p. 78-113; VANWELKENHUYZEN, *a.w.*, p. 154-224; BRELAZ, *a.w.*, p. 142-145 en 150-153.

19. Het volledige verslag vindt men in bijlage.

20. Afschrift van de brief aan Roosevelt in AV. Volgens DE BRUYNE, *a.w.*, p. 127-128 overhandigde De Man hun ook de brief van Leopold aan de koning van Engeland (d.d. 25 mei).

ganda maken zeer gewent" was, m.n. om Leopolds positie in het buitenland te verstevigen. Het is vermoedelijk pas daarop dat de leiders van V.O.S. reageerden met het voorstel om een volkscampanje ten gunste van Leopold te organiseren, o.m. op basis van de door V.O.S. reeds genomen initiatieven, waarvoor De Man vervolgens het licht op groen zette. De leiders van V.O.S. van hun kant lieten duidelijk aan De Man weten dat zij wensten dat Leopold tot regeren zou overgaan en stelden een aantal te nemen maatregelen voor i.v.m. de demobilisatie, een zaak die hun als oud-strijdersvereniging ter harte ging, en waarbij zij allicht hoopten ook zelf een rol te kunnen spelen. Op het eerste punt kon De Man (namens Leopold) niet ingaan. Op het tweede punt heeft hij blijkbaar ontwijkend gereageerd.

(wordt vervolgd)

Haagwindenlaan 33 Bus 6
1020 Brussel

Limburg in de Tweede Wereldoorlog

De *Limburgse Werkgroep voor Actuele Geschiedenis* (een wetenschappelijke stuurgroep van het Postuniversitair Centrum Limburg/LUC) organiseert op *zaterdag 24 oktober 1994* zijn tweede colloquium.

Thema is dit keer de geschiedenis van Belgisch Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog. Deze dag zal plaatsvinden op de campus van Diepenbeek.

Het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog is mede-organisator. De bijdragen worden uitgewerkt in vier commissies: politiek, vreemdelingen, „terreur en anti-terreur" en dagelijks leven en cultuur. Heeft u belangstelling om mee te werken? U kunt dit meedelen aan de voorzitter van LIWAG.

Oproep

Kringen die artikelen publiceerden over Limburg in de periode vanaf 1914, en bijzonder over WO II, of die niet-gepubliceerde studies in hun bezit hebben hierover, zouden ons een grote dienst bewijzen, indien ze dit zouden willen meedelen aan de LIWAG-voorzitter.

We zijn ook op zoek naar bevoorrechte getuigen, voornamelijk naar mensen die ons meer kunnen vertellen over het politieke leven in bepaalde gemeenten of op provinciaal niveau of over de situatie van de Russische krijgsgevangenen, maar ook over andere onderwerpen.

Publikatie

De *Acta* van het eerste LIWAG-Colloquium zullen binnenkort verschijnen. U vindt hierin meer dan 30 artikelen over de Limburgse mijnen, gemeentelijk en provinciaal beleid en literatuur.

Inlichtingen over LIWAG bij de voorzitter:

Daniël Coninckx Diestseweg 33/13 3000 Leuven (B) 016/23 87 90